

Edqar Allan PO
(ABŞ)

Bu vaxtaca Fortunatonun min cür haqsızlığına dözmüşəm. Bacardığım qədər dözdüm, təhqirə keçməyə cürət edəndə isə qisas alacağıma and içdim. Lakin siz – məni yaxşı tanıyanlar, xasiyyətimə bələd olanlar – nə düşündüyümü, ağılımdan nə keçdiyini, əlbəttə ki, təxmin edə bilməzsiniz. Nəhayət ki, mənim qisasım alınmalıydı; bu məsələdə qərarım qəti idi, intəhası qətiyyətin özü risk fikrini istisna edirdi. Mən təkcə cəzalandırma deyildim, həm də cəzasız şəkildə cəzalandırılmıyım. Əgər qisasçı özü də qisasın qurbanına çevrilirsə, deməli, qisas baş tutmayıb. Yəni əgər o, şəri törədənsə, intiqamı məhz özünün aldığı duyduca bilmirsə, deməli, qisas lazımı şəkildə alınmayıb.

Hər hansı hərəkətimlə, hətta bir-cə sözümlə belə Fortunatoya şübhə üçün əsas verməmişdim. Görüşəndə üzünə gülümsəməyə davam edirdim və heç ağılına da gəlmirdi ki, indi bu təbəsümü onu məhv etmək fikrindən doğur.

Fortunatonun bir zəif cəhəti vardı: şərabdan yaxşı baş çıxarmasıyla qürrələndirdi. Dünyada az italyan tapılar ki, nəyinsə xiridarı sayılsın. Onların marağı əksər halda, hansısa britaniyalı, yaxud avstriyalı milyonçunu hərifləmək üçün münasib şəraitə, məlum məqama uyğunlaşdır. Rəsm əsərləri və bahalı daş-qaşa gəlincə, öz həmvətənləri kimi, Fortunato da xalis şarlardan idi, ancaq məsələ köhnə şərablara çatanda tam səmimi olur, saxtakarlıq etmirdi. Bu məsələdə heç özüm də ondan dala qalmırdım; yerli italyan şərablarını tanımaqda xeyli təcürübə toplamışdım və əlimə düşən ilk fürsətdə əməlli-başlı alış-veriş edir, şans qaçırmırdım.

Bir axşam hava qaralanda, karnavalın qızgın çağında dostumla rastlaşdım. Məni ürəkdən salamladı, deyəsən, yaxşıca gillətməmişdi. Təlxək paltarında idi: əynində zolaqlı kostyum vardı, başına da zınqırovlu qalpaq qoymuşdu.

- Mənim əziz Fortunatom, - dedim, - nə xoş təsadüf! Siz bu gün qiyamət görünürsünüz. Bir çəllək şərab almışam, guya amontilyadodur, amma nəyə, şübhəm var.

- Necə?! - dedi. - Amontilyado?! Özü də bir çəllək?! Ola bilməz! Karnavalın bu şıdırgı vaxtında?!

- Hə, amma nəyə, şübhəm var. Səfehlik elədim, sizinlə məsləhətləşmədən düz bir çəlləyin haqqını ödədim. Sizi heç yerdə tapmaq mümkün deyildi, qorxdum ki, şans əlimdən buraxam.

- Amontilyado!
- Elədir, amma əmin deyiləm.

- Amontilyado!
- Mən bu şübhənin axırına çıxmalıyam.

- Amontilyado!
- Amma bir halda ki, siz harasa dəvətlisiniz, qoy gedim Lukezini axtarım. Şərabdan başı çıxan bir adam varsa – o da Lukezidir. Baxıb mənə deyər...

- Lukezi amontilyadonu xeresdən ayıra bilmir.

- Nə danışırırsız?! Amma bəzi ağız-göyçəklər deyir ki, guya onun zövqü sizinkinin eynidir.

- Yaxşı, getdik!

- Hara?

- Sizin zirzəmiyə.

- Yox, dostum, mən sizin cəmərdliyinizdən sui-istifadə etmək istəmirəm. Görürəm, harasa dəvətlisiniz. Lukezi...

- Mən heç yerə dəvətli deyiləm, gedək!

- Yox, dostum. Lap dəvətli olmasanız da, görürəm ki, bərk üşüyürsünüz. Bizim zirzəmidə dəhşətli nəmişlik var. Hər yerinə şora döşənilib.

- Boş şeydir! Gedək! Soyuğa fikir verməyə dəyməz. Amontilyado! Sizi hərifləyiblər.

Mən əynimə kip oturan pləşa bürünüb qara ipək maska taxdım, onu həvəsləndirib imkan verdim ki, məni sarayıma aparsın.

Qulluqçulardan heç biri evdə yox idi, karnavalı yaxşıca bayram etmək üçün hərəsi bir yerə getmişdi. Demişdim, sübh ertədən tez qayıtmayacam, özlərinə də bərk-bərk tapşırırdım ki, evdən aralanmasınlar. Yaxşı bilirdim ki, bu göstərişlər tamamilə yetərli olacaq: ayağımı qapıdan bayıra qoyan kimi, hamısı aradan çıxacaq.

Qəndildən iki məşəl çıxarıb, birini Fortunatoya verdim və onu zirzəmiyə apararaq otağın çıxışına yönəltdim. Özüm qabağa düşüb uzun, dolama pilləkənlə gedirdim. Arada geri qanrılab xahiş etdim ki, ehtiyatlı olsun. Nəhayət, axırncı pilləyə çatdıq; indi biz Montrezor ailəsinin katakombasında, yaş torpağın üstündə dayanmışdıq.

Dostum inamsız addımlarla yeriyirdi, hər addım atdıqca qalpağında zınqırovun cingiltisi eşidilirdi.

- Bəs çəllək hardadı? - soruşdu.

- İrəlidedir, amma siz bir divarlardakı ağı naxışlara fikir verin, - dedim.

Fortunato mənə tərəf dönüb, sərxoşluqdan dumanlanmış süzgün gözləri ilə üzümə baxdı.

- Şoradır? - soruşdu.

- Şoradır, - dedim. - Siz çoxdan belə öskürürsünüz?

Yazıq öskürəyin şiddətindən bir neçə dəqiqə cavab verə bilmədi. Handan-hana özünü toparlayıb dilləndi:

- Eybi yoxdur, keçib gedər.

- Yox, - qətiyyətlə bildirdim, - yaxşısı budur, geri qayıdaq. Sizin sağlamlığınız daha vacibdir. Siz varlısınız, qarşınızda baş əyirlər, sizə hörmət edirlər. Sizi hamı sevir; xoşbəxt adamsınız, bir vaxtlar mən də eləydim. Sizi itirmək böyük itki olardı. Mən – başqa məsələ. Geri qayıdaq, yoxsa naxoşlayarsınız. Şəxsən mən belə bir məsuliyyətin altına girə bilmərəm. Həm də, axı Lukezi...

- Di yaxşı, kifayətdir! Öskürək boş şeydir. Qorxma, məni öldürməz.

- Hə, bax, bu düzdür! O da doğrudur ki, sizi boş yerə narahat etmək niyyətində deyildim. Amma gərək siz də ehtiyat tədbirləri görəydiniz. Bax bu, baldan çəkilib, birca qurtum kifayətdir ki, özünü zü rütubətdən qoruyasınız. - Nəm torpağın üstündə sırayla düzülmüş butulkalardan birinin qapağını açıb ona uzatdım. - İçin!

Fortunato mənə çəpəki nəzər salıb, içkini dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Sonra dostyana başını yellədi, bu vaxt zınqırovun cingiltisi eşidildi.

- Mən bunu içirəm burda uyuyanların şərafinə!

- Mənsə sizə uzun ömür arzulaıram!

Yenə əlimdən yapışdı və biz yolumuza davam eləyib irəli yeridik.

- Nəhəng zirzəmidir, - Fortunato dedi.

Cavab verdim ki, Montrezorlar böyük nəsil olub.

- Amma gerbinizi unutmuşam, - dedi.

- Mavi fonda dişlərini dabana sancmış qıvrım ilan tapdalayan ayaq; qızıldan tökülmiş nəhəng insan ayağı.

- Bəs deviz?

- «Nemo te impune lacessit»¹

- Əladır, - dedi.

İçki gözlərini parıldatdı, başındakı qalpaqdan asılmış zınqırov cingildədi. Elə mənim düşüncələrim də canlanıb dirçəldi: bal ağağı öz təsirini göstərirdi. İrili-xırdalı çəlləklərin arasıyla qabağa addımladıq, sümük qalaqlarının, divarların yanından keçib, katakombanın axırına gəlib çatdıq.

- Baxın, - dedim, - şora getdikcə çoxalır. Biz indi çaylağın altındayıq. Sümüklərin arasından nəmişlik sızır. Gəlin qayıdaq, nə qədər gec deyil, qayıdaq. Sizin öskürəyiniz...

- Öskürək boş şeydir, - Fortunato dediyindən dönmədi. - Haydı, getdik, irəli! Amma əvvəlcə bir qurtum da içək.

Bu dəfə Vin de Graves butulkasını götürdüm, qapağını qırıb ona uzatdım. Fortunato butulkanı başına çəkib, axıracan birməfəsə içdi. Gözlərində qığılcımlar parıldadı. Qəhqəhə çəkib, butulkanı mənasını anlamadığım xüsusi jestlə yuxarı tulladı.

Ona təəccüblə baxırdım, Fortunato isə məzəli hərəkətini təkrar edirdi.

- Siz bunu başa düşürsünüz? - soruşdu.

- Yox, - cavab verdim.

- Belə, deməli, siz qardaşığa mənsub deyilsiniz?

- Necə?

- Soruşuram ki, mason deyilsiniz?

- Hə, hə, - tez dilləndim, - hə, hə!

- Doğrudan? Ola bilməz! Siz masonsunuz?

- Masonam, - cavab verdim.

- İşarə! - dedi.

- Bu da işarə! - deyib, pləşının altından balaca bir kürək çıxartdım.

- Deyəsən, zarafat edirsiniz! - o, bir neçə addım geri çəkildi. - Yaxşı, göstərin görək öz amontilyadonuzu. - Olsun!

Balaca kürəyi pləşın altına soxub əlimi ona uzatdım. Fortunato bütün ağırlığını qoluma saldı və beləcə amontilyado axtarışıyla yolumuza davam elədik. Alçaq tağların uzun cərgəsini keçib, aşağı endik, daha bir neçə addım atıb yenə aşağı düşdük. Dərin sərdabənin yanına çatanda buranın natəmiz havasından məşəllərimiz közərib qalmışdı, zorla işıq salırdı.

Sümüklərdən təmizlənmiş divarda dərinliyi dörd, eni üç, hündürlüyü altı-yeddi fut olan daha bir çuxur gördük.

Zorla közərəm məşəlini yuxarı qaldırıb çuxurun dərinliyinə baxmağa çalışan Fortunatonun cəhdləri əbəs idi: zəif işıq quyunun dibini görməyə imkan vermirdi.

- Gəlin gedək, - dedim, - amontilyado, bax burdadır! O ki qaldı Lukeziyə...

- Lukezi qanmazın yekəsidir, - o, sözümlə yarımçıq kəsdi.

Dəliyin axırına çatanda qəfildən divara toxunub çaşqın halda ayaq saxladı. Divarın yuxarısına iki dəmir həlqə bənd olmuşdu: birindən zəncir sallanırdı, o birindən asma qıflı. Zənciri Fortunatonun belinə dolayıb həlqələrə keçirmək bir neçə saniyənin işi idi. Yazıq elə bir heyrət içindəydi ki, müqavimət göstərməyə imkan da tapmadı.

- Amontilyado! - o, heyrətdən xilas olmağa macal tapmamış qışqırdı.

- Elədir, - dedim, - amontilyado.

Bunu deyib, sümük topasına girişdim; hərəsini bir kənara tullayıb qumdaşı və əhəng məhlulunun üstünü açdım. Bu materialların, həmçinin kürəyin köməyi ilə divardakı oyuğun girişini bağlamağa başladım.

Daş hörgünün birinci cərgəsini təzəcə bitirmişdim ki, gördüm Fortunatonun sərxoşluğu xeyli azalıb. Bunun ilk əlaməti çuxurun dərinliyindən yayılan boğuq, acizənə qışqırdı: bu, sərxoş adamın çıxması deyildi. Sonra uzun, ısrarlı bir sükut çökdü. İşimə davam eləyib daşın ikinci cərgəsini düzdüm, sonra üçüncü, dördüncü cərgəni hördüm.

Bu vaxt zəncirin bərk-bərk silkələnməsini eşitdim. Səs bir neçə dəqiqə davam etdi, mən isə onu böyük məmnunluqla dinləmək üçün işimə ara verib, sümük topasının üstündə oturdum. Nəhayət, kəskin cingiltilər səngidi, kürəyi təzədən əlimə alıb beşinci, altıncı və yeddinci cərgəni hördüm. Divar artıq sinəmlə tən idi. Yenə işi saxladım, məşəli daş tikilinin üzərinə qaldırıb içəridə məhkum edilmiş fiqurun üzərinə bir neçə dəfə zəif işıq şüası saldım.

Zəncirlənmiş kabusun boğazından qəfil qopub çıxan güclü, kəskin qışqıq məni dəhşətli bir həmlə ilə geri atdı. Bir anlığa təəddüd keçirdim – həyəcan içimi bürümüşdü. Şpaqanı çıxarıb dərinliyi yoxlamağa başladım, birdəqiqəlik düşüncə məni sakitləşdirdi. Əlimi katakombanın sərt divarının üstünə qoyub əsl məmnuniyyətlə duydum. Sonra öz tikintiyə yaxınlaşdım və qışqırmanın vay-şivəninə cavab verdim. Mən xalis əks-səda kimi idim – onun ağzını əyirdim; mən onu gücdə də, hönkürtünün davamlılığında da üstələdim. Hə, mən bu cür elədim, onu bu cür yendim; axırda qışqırqçı susdu.

Artıq gecənin yarısıydı, iş sona yaxınlaşdı. Səkkizinci, doqquzuncu və onuncu cərgəni hörüb qurtardım. Sonra on birinci cərgənin əsas hissəsini və sonuncu cərgəni tam başa çatdırdım, qalırdı yalnız bir daşı yerinə bərkidib suvamaq. Daş çətinliklə qaldırısam da, yerinə düz oturtdum. Ancaq bu vaxt quyunun dərinliyindən başımın tüklərini biz-biz edən dəhşətli bir gülüş, ardınca da səs eşidildi – bu qəmgin səsin Fortunatonun olduğu inandırıcı idi.

- Xa! xa! xe! xe! Yaxşı zarafatdır, doğrudan, əla zarafatdır. Palatsoya qayıdanda biz buna yaxşıca gülərik. Hə! Hə! Əla şərabdır! Hə! Hə!

- Amontilyado! - mən dedim.

- Xe! xe! xe! Hə, amontilyado! Amma necə düşüncəyəsiniz, indi gec deyilmi? Bizi palatsoya gözləyirlər. Sinyora Fortunato indi ordadır, başqaları da bizi gözləyir. Gedək!

- Hə, - mən dedim, - gedək.

- Tanrı eşiqinə, Montrezor!

- Hə, elədir, - dedim, - Tanrı eşiqinə! Əbəs yerə cavab gözləyirdim; cavab gəlmədi. Hövsələm tükənmişdi, səbirsizlik bütün varlığıma hakim kəsilmişdi.

Var səsimlə bərkədən çağırırdım:

- Fortunato!

Yenə cavab gəlmədi. Bir də səslədim:

- Fortunato!

Heç bir cavab gəlmədi. Məşəlin birini açıq qalmış yarıqdan içəri soxub və onu çuxurun dərinliyinə atdım. Oradan yalnız zınqırovun səsi eşidildi.

Ürəyim sıxıldı – katakombanın havası çox boğanaq idi. İşimi başa çatdırmağa tələsdim. Axırncı daşı yerinə bərkidib suvağını vurdum. Təzə hörgünün qarşısında sümüklərin köhnə divarını ucaltıdım. Yarım əsr keçsə də, bir Tanrı bəndəsi onları narahat etmədi. In pace reauiescat!²

¹ Məni təhqir edən heç kəs cəzasız qalmaz

² Yerini rahat olsun (lat.)

Amontilyado çəlləyi

